

Bu proje Avrupa Birliği tarafından finanse edilmektedir.

19 SORUDA COVID-19 SÜRECİ

CEİD-İZLER PROJE EKİBİ

2020

**Türkiye’de Katılımcı Demokrasinin
Güçlendirilmesi: Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin
İzlenmesi Projesi Faz II**

**19 Soruda
Covid-19
Süreci**

Araştırma Raporu

CEİD-İzler Proje Ekibi

Eylül 2020

CEİD YAYINLARI

19 Soruda Covid-19 Süreci

Kaynak gösterilmek kaydıyla yararlanılabilir.

Yıldızevler Mah. 721. Sokak , No:4/9 Çankaya, 06690

Ankara, Türkiye

Tel: 0 312 440 04 84

www.ceid.org.tr

www.ceidizler.ceid.org.tr

Kapak Fotoğrafı: Canva Pro Stock Media

Kapak/İç Tasarım: Hasan Kürşat Akcan

Bu yayın Avrupa Birliği'nin maddi desteği ile hazırlanmıştır. İçerik tamamıyla Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği'nin sorumluluğu altındadır. Avrupa Birliği'nin görüşlerini yansıtmak zorunda değildir.

İçindekiler

İçindekiler.....	4
Giriş	5
Yöntem.....	5
Kapsam ve Sınırlılıklar	7
Bulgular.....	8
Katılımcıların Genel Özellikleri	8
Pandemi Sürecinde Sivil Toplum Örgütlerinde Meydana Gelen Değişimler	11
Sonlanan Faaliyetler: Yüz yüze Çalışmalar Bitti	12
Yoğunlaşan ya da Yeni Ortaya Çıkan Faaliyetler: Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlikleri Tüm Kurumların Gündeminde	14
Yeni Ortaya Çıkan Sorunlar: COVID-19 Eşitsizlikleri Derinleştiriyor!.....	17
Toplumsal Cinsiyet Temelinde Ortaya Çıkan Sorunlar: Şiddet, Yoksulluk ve Ağırlaşan Bakım Yükü.....	21
STÖ'lerin COVID-19 Sürecinde Ortaya Çıkan İhtiyaçları	22
Sonuç.....	25

Giriş

Aralık 2019’da Çin’in Wuhan kentinde ortaya çıkan ve kısa sürede tüm dünyada yayılarak küresel bir kriz ortamı oluşturan COVID-19 pandemisi, yaşamın her alanını derinden etkilemiştir. Dünya Sağlık Örgütü tarafından 11 Mart 2020’de küresel pandemi ilan edilmesinin ardından Türkiye’de de sokağa çıkma yasakları başlamış ve birçok kurum ve kuruluş faaliyetlerine ara vermiştir. Tüm faaliyetlerin durduğu ve herkesin evlere kapandığı bu süreçte pandeminin bireysel ve toplumsal açıdan çok yönlü olumsuz etkileri de ortaya çıkmıştır. Pandeminin başlangıcında kısıtlamaların geçici olacağı ve kısa sürede COVID-19’un yayılımının kontrol altına alınacağı vurgulanmış olsa da bugün baktığımız noktada pandeminin ve neden olduğu olumsuz etkilerin uzun bir süre daha devam edeceği görülmektedir.

COVID-19 pandemisinin dünya genelinde sosyal, ekonomik, siyasal ve teknolojik alandaki etkilerinin neler olduğu siyasetçiler, bilim insanları, aktivistler, araştırmacılar ve medya mensupları gibi toplumun çok farklı kesimleri tarafından tartışılmaya ve anlaşılmaya çalışılmaktadır. Pandeminin toplumsal cinsiyet eşitliği üzerindeki mevcut ve olası etkileri, özellikle bakım emeği ve istihdam çerçevesinde ele alınmakta ve değerlendirilmektedir. Bu çabaların sonucunda, pandeminin ilk aylarından itibaren COVID-19’un gündelik hayatımızın farklı alanları üzerindeki etkilerine ilişkin birçok çalışma yapılmış ve kamuoyu ile paylaşılmıştır. Pandeminin toplumsal, siyasal ve ekonomik etkilerinin neler olduğunun ve toplumun hangi kesimlerini nasıl etkilediğinin analiz edilmesi bir yandan sorun alanlarının tespit edilmesi, diğer yandan bu sorunların çözümüne ilişkin bir tartışma ortamı oluşturması açısından önemli bir çabayı ifade etmektedir. Biz de Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği (CEİD) olarak bir parçası olduğumuz sivil toplum örgütlerinin pandemi sürecinden nasıl etkilendiklerini araştırarak, sorun alanlarının tespit edilmesine katkı sunmak istedik. Bu amaçla 16 Mayıs ve 16 Haziran 2020 tarihleri arasında “19 Soruda COVID-19” araştırmasını gerçekleştirerek, pandeminin yarattığı toplumsal koşulları sivil toplum örgütlerinin bilgi ve deneyimleri üzerinden anlamaya ve göstermeye çalıştık. Özellikle bir tür durum tespiti olarak tasarladığımız bu çalışmayı, ilerleyen zamanlarda sivil toplum örgütlerinin COVID-19 sürecinden nasıl etkilendiklerini daha geniş bir örneklem üzerinden destekleyecek başka bir çalışmanın hazırlık aşaması olarak görmekteyiz.

Yöntem

COVID-19 sürecinin sivil toplum örgütlerine etkisini toplumsal cinsiyet boyutunu da göz ardı etmeden keşfetmeyi ve betimlemeyi, aynı zamanda süreçten etkilenenlerin sesi olmayı amaçladığımız bu çalışmayı nitel bir araştırma desenine uygun olarak tasarladık. Araştırmamıza, COVID-19 sürecine ilişkin olarak yürütülüp raporlanmış az sayıdaki çalışmayı gözden geçirmekle başladık. COVID-19 sürecine ilişkin farklı konu başlıkları ve farklı sorun alanlarını ele alan birçok rapor hazırlanmış olsa da pandeminin sivil toplum örgütleri ve faaliyet alanları üzerindeki etkisine değinen oldukça sınırlı çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalardan ilki Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV) tarafından

hazırlanan “COVID-19 Salgınının Türkiye’de Faaliyet Gösteren Sivil Toplum Kuruluşlarına Etkisi Anketi” sonuç raporudur¹. 10-15 Nisan 2020 tarihleri arasında açık kalan 170 STÖ temsilcisinin yanıtlarının değerlendirildiği bu raporda, salgınla birlikte STÖ’lerin çalışmalarının önemli ölçüde aksadığı ve salgının örgütlerin faaliyet alanlarındaki ihtiyaçlarını daha da arttırdığı ortaya konmuştur. Nisan 2020’de paylaşılan bu raporun ikincisi de Eylül 2020’de yayımlanmıştır.²

Pandemi döneminde sivil toplum örgütlerine ilişkin bir diğer önemli rapor Sivil Toplum Geliştirme Merkezi’nin (STGM) BİRLİKTE Kurumsal Destek Programı’nın faydalanıcısı olan örgütlerle gerçekleştirdiği görüşmelerin çıktılarına dayanan “COVID-19 Sürecinin Sivil Toplum ve Aktivizm Üzerinde Etkilerine Yönelik Tespitler” raporudur³. Ağustos 2020’de yayımlanan bu rapor, 8-10 Nisan 2020 tarihleri arasında 39 sivil toplum örgütünden 58 temsilcinin katıldığı 5 farklı oturumdan elde edilen verilere dayanmaktadır. Raporda katılımcı örgütlerin pandemi döneminde karşılaştıkları sorunlar kapasite geliştirme, farklılaşan sorunlarla mücadele etme yeteneği, savunuculuk, hak ihlallerini önleme ve işbirliği olmak üzere beş farklı tema üzerinden ele alınmış ve bu alanlarda yaşanan zorlukların ortadan kaldırılması için çözüm önerileri geliştirilmiştir. STGM, aynı zamanda pandemi sürecinin farklı alanlarda faaliyet gösteren sivil toplum örgütlerini nasıl etkilediğine ilişkin Mayıs 2020’de “COVID-19 Mücadelesinde STÖ’leri Dinliyoruz” başlıklı bir webinar serisi düzenleyerek birçok farklı sorun alanını gündeme getirmiştir.⁴

Bizler de CEİD ve CEİDizler proje ekibi olarak bu çalışmalara katkı sunmak amacıyla, sivil toplum örgütlerinin COVID-19 sürecinde nelerden etkilendikleri, bu etkiler içinde hangi temaların ön plana çıktığı ve hak temelli izleme yapan bir örgüt olarak COVID-19 sürecinin hem izlenmesine yönelik neler yapılabileceği hem de izleme yapan diğer örgütlerin süreçten nasıl etkilendiği konuları üzerine yoğunlaşmak için 19 Soruda COVID-19 araştırmasını gerçekleştirdik. COVID-19 sürecinin sivil toplum örgütleri, meslek odaları ve sendikalar üzerindeki etkisini betimlemeye yönelik olarak tasarladığımız bu araştırma, çoğunluğu açık uçlu olan 19 sorudan oluşmaktadır. Google forms üzerinden çevrimiçi doldurulacak şekilde hazırlanan bu soru formu, CEİD sosyal medya hesapları, çeşitli mail grupları, diğer STÖ’lerin web siteleri gibi birçok online mecra üzerinden yaygınlaştırılmış ve katılımcı örgütler araştırma raporunda faaliyet alanlarına göre kodlanarak anonimleştirilmiştir.

Sorular, COVID-19’un sivil toplum örgütlerinin iş yapma biçimleri ve faaliyetleri üzerindeki etkilerinin ortaya konulmasının yanı sıra örgütlerin birlikte çalıştıkları ve ürettikleri bireylerin sorunlarının, ihtiyaçlarının ve beklentilerinin görünür olmasını sağlayacak şekilde biçimlendirilmiştir. Araştırma nitel araştırma yöntemine uygun olarak gerçekleştirilmiştir⁵. Nitel veri analizi sürecinde öncelikle serbest kodlamalar sonrasında da tematik kodlamalar sonucunda tematik bir analiz gerçekleştirilmiştir.

¹ Bu rapora erişmek için: <https://COVID19vestklar.tusev.org.tr/>

² Bu rapora erişmek için: <https://COVID19vestklar.tusev.org.tr/>

³ Bu rapora erişmek için: <http://panel.stgm.org.tr/vera/app/var/files/p/2/p2pCOVID19.pdf>

⁴ <http://www.stgm.org.tr/tr/icerik/detay/COVID-19-mucadelesinde-stoleri-dinliyoruz>

⁵ Online soru formu üzerinden edinilen verilerin analizinde Maxqda2020 nitel veri analizi programı kullanılmıştır.

Araştırmamızın sonucunda hazırlanan bu rapor, STÖ’lerin pandemi sürecinden oldukça etkilendiklerini ortaya koymuştur. Bu süreçte örgütlerin önemli bir kısmı evden çalışma sistemine geçerken, part-time çalışma düzenine yönelen, çalışan sayısını azaltan veya faaliyetlerine ara veren örgütlerin de olduğu gözlemlenmiştir. COVID-19 süreci, neredeyse tüm sivil toplum örgütlerinin faaliyetlerini devam ettirmek için yeni yol ve yöntem arayışına girdikleri ve dijital mecranın kullanımına yönelik yoğun bir çaba gösterdikleri bir süreç olmuştur.

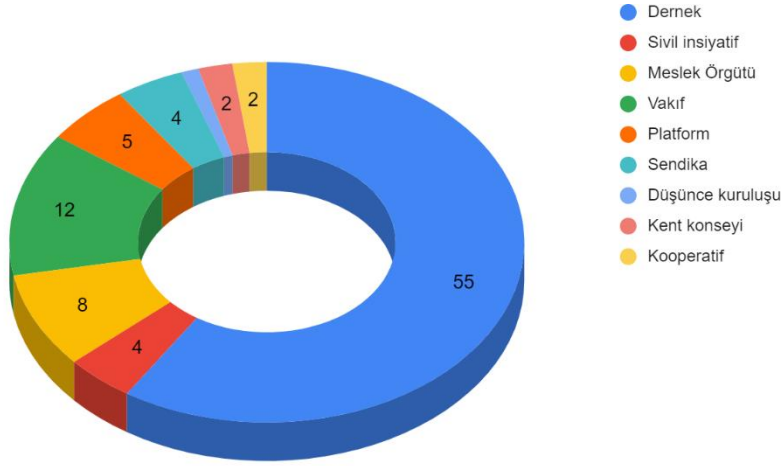
Kapsam ve Sınırlılıklar

COVID-19 sürecinin sivil toplum örgütleri üzerindeki etkisini betimlemeyi amaçlayan bu çalışmaya Türkiye genelinde farklı çalışma alanlarında faaliyet gösteren 93 örgütten bireyler katkı sağlamıştır. Hazırlanan soru formları, pandemi sürecinin ilk aylarında çok sayıda sivil örgütle paylaşılmış olsa da gerek herkesin içinde bulunduğu olumsuz koşullar gerekse pek çok örgütün ve çalışanlarının yaşadığı belirsizlikler istenen sayıya ulaşılmasını zorlaştırmıştır. Bu nedenle çalışmamız Türkiye’deki tüm sivil toplum örgütlerinin durumunun genel bir resmini verme iddiasında değildir. Bu sınırlılığa rağmen bu çalışma, COVID-19 üzerine yapılan diğer araştırmalara ek olarak, pandemi döneminde sivil toplum örgütlerinin mevcut durumunun ve ihtiyaçlarının bir özetini sunmakta ve çözümüne yönelik bir tartışma zemini oluşturmaktadır.

Bulgular

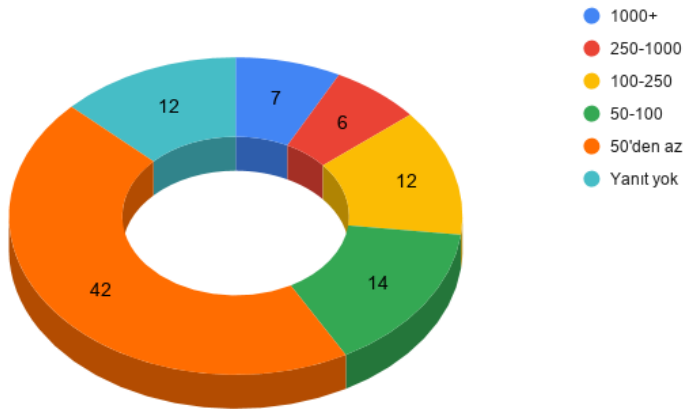
Katılımcıların Genel Özellikleri

Araştırmamıza dahil olan 93 katılımcının yarısından fazlası dernek temsilcisidir. Dernek temsilcilerinden sonra en fazla vakıf ve ardından da meslek örgütü temsilcisi araştırmaya katılmıştır.

Şekil 1: Araştırmaya katılanların temsil ettikleri örgütlerin türleri.

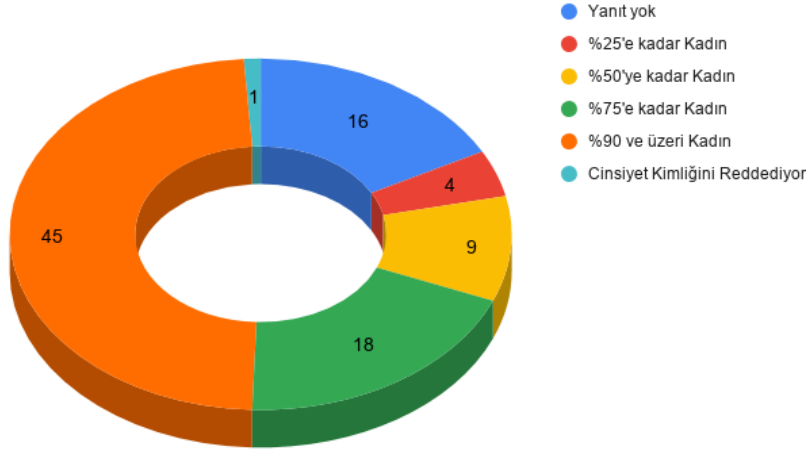
Araştırmaya katılanlara parçası oldukları örgütlerinin üye sayıları sorulmuştur. Buna göre, örgütlerin neredeyse yarısının 50 kişiden daha az üyesi olduğu görülmüştür.

Şekil 2: Araştırmaya katılan örgütlerin üye sayılarına göre dağılımı.

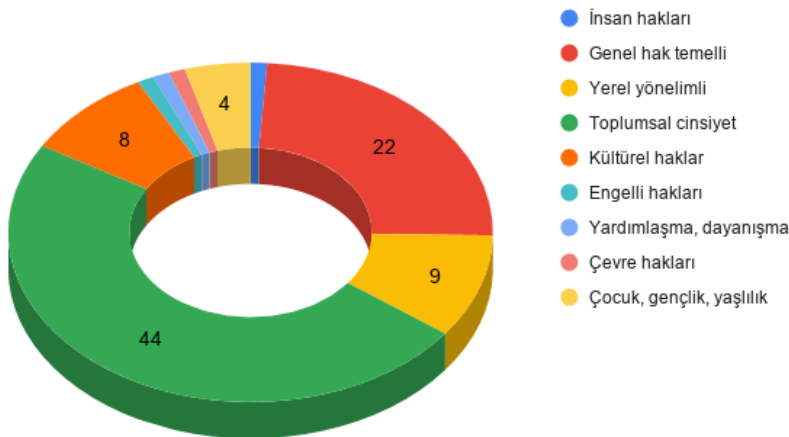

Çalışmaya katılan örgütlerin üye sayısının cinsiyete göre dağılımına bakıldığında ise kadın üye oranına sahip olan örgütlerin çoğunluğu oluşturduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan 93 örgütün 45'inde kadın üye oranı %90'ın üzerindedir. Üyelerinin %75'den fazlası kadın olan örgüt sayısı ise 18'dir.

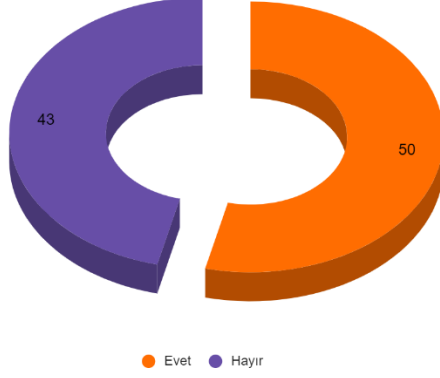
Şekil 3: Araştırmaya katılan örgütlerin üyelerinin cinsiyet dağılımı.

Araştırmamıza katılan örgütlerin faaliyet alanları STGM'nin etki değerlendirmesi araştırmasındaki⁶ sınıflamaya uygun biçimde kümelendiğinde katılımcıların büyük bir çoğunluğunun toplumsal cinsiyet alanında faaliyet gösterdikleri görülmüştür.

Şekil 4: Araştırmaya katılan örgütlerin faaliyet alanlarına göre dağılımı

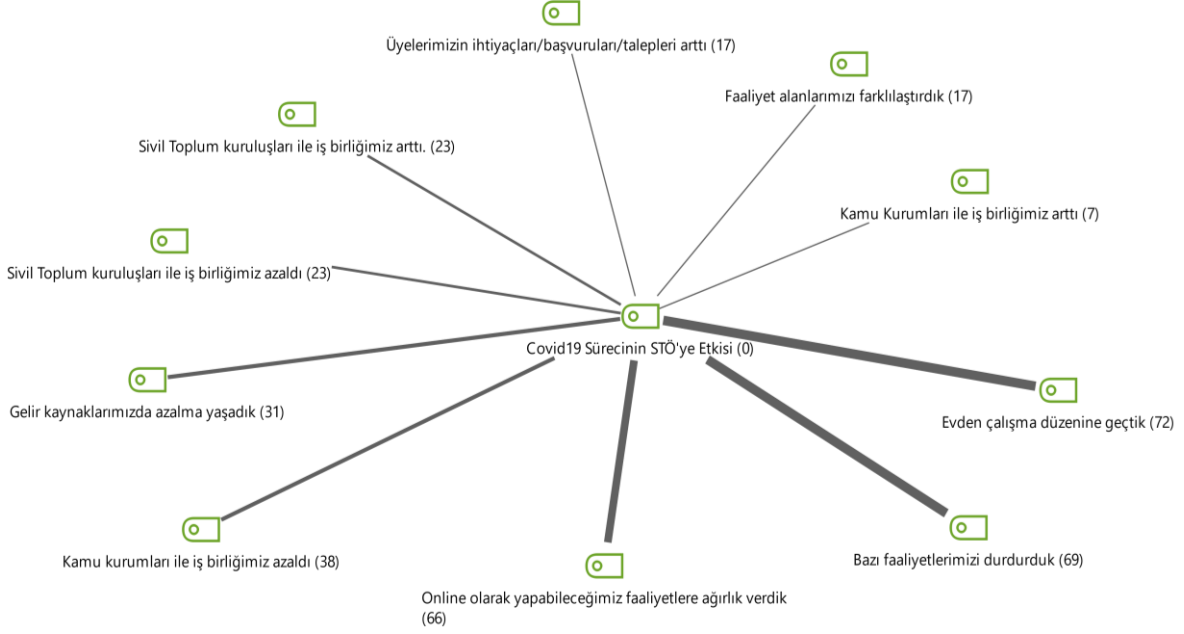
⁶ STGM. (2012). Sivil Toplum Geliştirme Merkezi (2005-2010) Etki Değerlendirme Araştırması (<http://panel.stgm.org.tr/vera/app/var/files/s/t/stgm.etki.degerlendirme.2005-2010.pdf>)

Şekil 5: Araştırmaya katılan örgütlerin izleme faaliyeti gerçekleştiriyor musunuz sorusuna verdikleri yanıt.

Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği olarak örgütlerin izleme kapasitelerinin gelişmesini önemseydiğimiz için çalışmamıza katılan katılımcıların temsil ettikleri örgütlerin izleme çalışmaları gerçekleştirip gerçekleştirmediklerini de sorduk. 93 katılımcının 50'si izleme çalışmaları yaptıklarını belirtirken 43'ü izleme yapmadıklarını ifade etmiştir.

Pandemi Sürecinde Sivil Toplum Örgütlerinde Meydana Gelen Değişimler

Tüm dünyayı etkileyen COVID-19'un sivil toplum örgütlerin çalışma biçimlerinde de değişim yarattığı bilinmektedir. Çalışmaya katılan örgütlere COVID-19'un yarattığı değişimlerin neler olduğu sorulduğunda öncelikle evden çalışma düzenine geçilmesi, bazı faaliyetlerin durdurulması, kurumlar arası işbirliklerinin yavaşlaması ve gelir kaynaklarının azalması gibi temel değişiklikler dile getirilmiştir. Çalışmaya katılan 93 örgütten 72'si önlem olarak evden çalışma düzenine geçtiklerini, 69'u ise bazı faaliyetlerini durdurduklarını belirtmişlerdir. Bu süreçte online çalışmalara ağırlık verdiği söyleyen örgütlerin sayısı ise 66'dır.

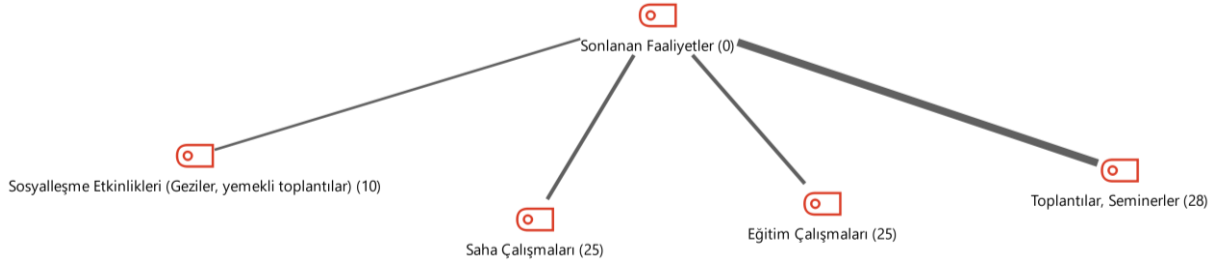
COVID süreci kurumlar arası iş birliklerini de etkilemiştir. STÖ'lerin 38'i kamu kurumlarıyla iş birliklerinin azaldığını ifade ederken sadece 7'si arttığını belirtmiştir.

Gelir kaynakları oldukça sınırlı olan STÖ'ler, COVID-19 süreciyle birlikte bu sınırlı kaynaklarını da kaybetmeye başladıklarını dile getirmişlerdir. Çalışmaya katılan örgütler arasında COVID-19 sürecinde gelir kaynaklarının azaldığını söyleyen örgüt sayısı 31'dir.

COVID-19 ile birlikte faaliyetlerini çeşitlendirme yoluna giden örgütler de bulunmaktadır. Çalışmaya katılan örgütlerden 17'si pandemi nedeniyle faaliyet alanlarını farklılaştırdıklarını belirtmişlerdir. Öncesinde gündemlerinde olmayan sosyal yardım

faaliyetleriyle ilgilenmek, bu çerçevede dile getirilen farklılıklardan biri olarak ortaya çıkmaktadır.

Sonlanan Faaliyetler: Yüz yüze Çalışmalar Bitti

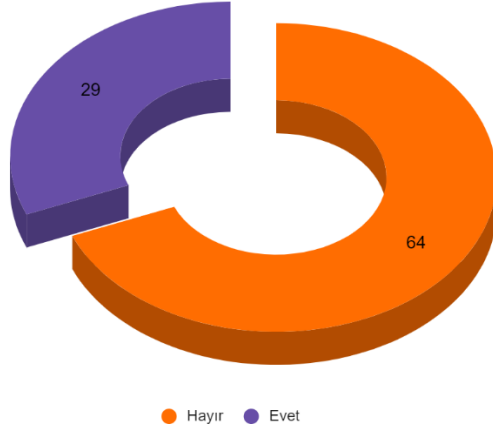
Yukarıda ifade edildiği üzere STÖ'ler COVID-19 sürecinin çalışmalarını önemli ölçüde etkilediğini belirtmişlerdir. Özellikle toplantılar, seminerler, saha çalışmaları, eğitim faaliyetleri ve sosyalleşme etkinliklerinin iptal edildiğini vurgulayan katılımcılar, bu durumu şu sözlerle ifade etmişlerdir:

- Derneğe gidemiyoruz. Gündem belirleyip toplantı yapamıyoruz. Evde kalarak hiçbir faaliyet yapamıyoruz... maalesef...(Toplumsal cinsiyet)
- Gezi, kamp etkinliği ve bir kısım eğitim faaliyetleri ertelendi. (Meslek örgütü)
- Tüm çalışmalarımızın saha ayaklarını askıya almak zorunda kaldık, okullar, yerel kurumlar gibi...(Toplumsal cinsiyet)
- Üniversitelerde ve mahallelerde öğrencilerle ve kadınlarla buluşacağımız farkındalık geliştirme çalışmalarını gerçekleştiremedik; belirsiz bir tarihe ertelemek zorunda kaldık. (Toplumsal cinsiyet)
- Gönüllü ve üyelerimizle dernek binamızda yürüttüğümüz faaliyetleri durdurmak zorunda kaldık. Yürütmekte olduğumuz projemiz kapsamında verdiğimiz eğitim ve söyleşilerimizi durdurduk. (Toplumsal cinsiyet)
- Ev ziyaretleri ve mahalle toplantıları yapmıyoruz- biçimini dönüştürmeyi planlıyoruz. (Toplumsal cinsiyet)

- Toplantılar yapılamıyor. Yürüyüşler ve sokak eylemleri bitti. (Toplumsal cinsiyet)

COVID-19 süreci, kooperatiflerin ve derneklere bağlı gelir getirici atölyelerin üretimlerini durdurmalarını da beraberinde getirmiştir. Özellikle üretimin durması, bu örgütlerin gelir kaybı yaşamasına neden olmuştur:

- Kooperatife ait atölyeler COVID-19 nedeni ile kapatıldı. Geçici süre üretim yapılmadı. (Toplumsal cinsiyet)
- Dernek kapsamında açmış olduğumuz atölyeler geçici olarak durdu, üretime evden devam etmeye başlandı. (Toplumsal cinsiyet)

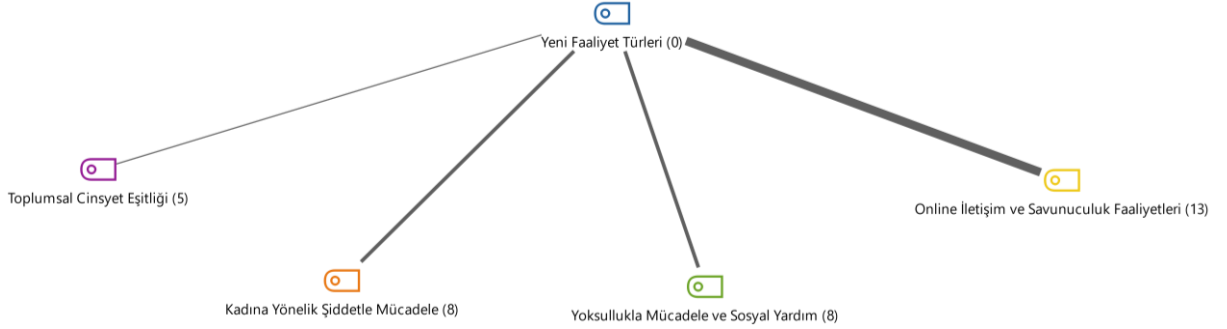

Şekil 6: Araştırmaya katılan örgütlerin, “COVID 19 sürecinde mevcut faaliyet alanlarınıza yeni alanlar eklediniz mi” sorusuna verdikleri yanıt.

Yoğunlaşan ya da Yeni Ortaya Çıkan Faaliyetler: Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlikleri Tüm Kurumların Gündeminde

COVID 19 süreci birçok örgütün yaptığı işlerin seyrini değiştirdiği gibi hâlihazırda faaliyet gösterdikleri alanları da kısa sürede dönüştürmüş veya dönüştürmek için önemli bir baskı oluşturmuştur. Bu süreçte, gözlemlenen önemli bir değişim de örgütlerin hem yeni ortaya çıkan faaliyetlerinde hem de iş yapış yöntemlerinde, online iletişim ve savunuculuğa ağırlık vermeye başlamalarıdır.

Araştırmaya katılan örgütlerin büyük bir kısmının toplumsal cinsiyet alanında faaliyet gösteren örgütler olduğunu belirtmiştik. Ancak, temel faaliyet alanı toplumsal cinsiyet eşitliği olmayan örgütlerin de pandemi sürecinin başlıca sorun alanlarından biri olarak öne çıkan, **toplumsal cinsiyet eşitsizliği, kadına yönelik şiddet ve yoksulluk** üzerine raporlar ve bilgi notları hazırladıkları görülmüştür.⁷

Örgütlerin önemli bir bölümü **kadınlara yönelik şiddetin ve yoksulluğun** pandemi sürecinde arttığını ve çalışmalarını bu alanlarda yoğunlaştırdıklarını ifade etmişlerdir.

- Şiddete uğrayan kadınları ve ihtiyaç sahibi kadınları tespit edip diğer STK'larla ve baroyla birlikte yardım desteği almalarını sağladık. (Toplumsal cinsiyet)
- Evde kalan kadınların yükümlülükleri arttıkça psikolojik ve fiziksel şiddetin arttığını gözlemledik... Aldığımız şiddet ve şikayetleri baro/STK ve kendi

⁷ Bu raporlardan öne çıkan bazıları şunlardır: UNFPA tarafından hazırlanan “Salgınının Toplumsal Cinsiyete Dayalı Şiddeti, Kadın Sünnetini ve Çocuk Yaşta Evliliği Sona Erdirme Çabaları ile Aile Planlaması Üzerindeki Etkisi” raporu; “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Şiddet ve COVID-19” raporu; “Cinsiyet Merceği ile COVID-19” bilgi notu, “Cinsel Sağlık, Üreme Sağlığı ve Hakları Perspektifinden COVID-19” raporu ve UNDP destekli hazırlanan, “COVID-19 Küresel Salgın Sürecinde Türkiye’de Bakım Ekonomisi ve Toplumsal Cinsiyet Temelli Eşitsizlikler” başlıklı bilgi notudur.

Whatsapp grubumuzla paylaşarak çözüme ulaşmasına destek olduk...
(Toplumsal cinsiyet)

- İhtiyaç sahipleri üyelerimizin talepleri doğrultusunda sosyal yardım konusunda belediye ile iş birliği yaparak destek sağlıyoruz. (Toplumsal cinsiyet)
- COVID-19 nedeniyle oluşturulan Dayanışma paketlerine destek veriyoruz ve bu paketler için Kadın Kooperatiflerinden ürün temini yapılmasını sağlıyoruz. (Meslek odası)
- Ev içi şiddetin arttığı COVID-19 döneminde 6284'e ağırlık vererek sosyal medya hesaplarımızdan paylaşımlar yaptık. 6284'ü Instagram hesabımızdan canlı yayınlara baro kadın hakları komisyonu başkanıyla konuştuk. Ayrıca, kadın sivil toplum örgütleri ve yine baro başkanı ve baro kadın hakları komisyonu ile ev içi şiddete karşı kampanyalar düzenleyerek emniyet, fırıncılar odası, tabipler odasıyla birlikte hareket ettik. Kadınların ulaşabileceği eczanelere afişler asıldı, fırıncılar da eve gönderilen ekmeğin poşetlerinin içerisine kadınların acil ulaşabilecekleri şiddet hatlarını yazdı. (Toplumsal cinsiyet)

COVID-19 süreciyle birlikte işgücünün önemli bir bölümü **evden çalışmaya** başlamıştır. Evden çalışmayla birlikte kadınların iş yüklerinin ve üzerindeki bakım sorumluluklarının arttığı bilinmektedir. Sadece kadınların değil örgütlerin de iş yüklerinin arttığı belirtilmiştir.

- İş yükümüzü artırdığı kesin. Ne kadar süreceğinin ya da eskiye dönüp dönüleceğinin öngörülemez olması nedeniyle önümüzdeki döneme ilişkin plan yapmak imkansızlaştı. COVID-19 ile başlayan bu pandemi krizinin yeni dalga ve salgınlarla uzun süreceğini düşünürsek uluslararası hareketlilik çok mümkün görünmemektedir. Bunun yerini online ve dijital araçlar alacaktır. Elektrik ve internet olduğu sürece örgütsel iletişim ve tartışmalar sürece ve varolanların dışında yeni araçlar geliştirilecektir. (Toplumsal cinsiyet)

COVID-19 pandemisi eşitsizlikleri daha da derinleştirirken, bazı grupları da diğerlerinden daha fazla etkilemektedir. Bu gruplardan biri de engellilerdir. Bu nedenle, engelli kadınlarla doğrudan çalışan örgütler COVID-19 sürecinin engelli kadınlara etkilerini görmek için ek çalışmalar yaptıklarını belirtmişlerdir:

- COVID-19 sürecinde engelli kadınlar, her zamankinden farklı hak ihlallerine maruz kalmışlardır. Bu sebeple, öncelikle engelli kadınların deneyimlerini anlamak üzere bir anket çalışması yaptık. Engelli kadınların, bu süreçte yaşadıkları hak ihalleriyle mücadele edebilmelerini sağlamak için çevrimiçi toplantılar da planladığımız etkinlikler arasında. Aynı zamanda, hak ihallerinin izlenmesi çalışmasına

başladık. Bilgiye ve sağlık hakkına erişimin yanı sıra, şiddetten korunma gibi alanlarda hak ihlallerinin izlenmesi çalışmasına başladık. (Engelli hakları)

Katılımcıların verdikleri yanıtlar içinde ön planda olan temalardan bir diğeri ise yukarıda belirttiğimiz gibi online olarak sürdürülmeye başlanan **iletişim ve savunuculuk** faaliyetleridir. Dijital işler yapmak, sosyal medyayı ve internetin getirdiği diğer iletişim araçlarını kullanmak, araştırmaya katılım sağlamış örgütlerin birçoğu için yeni bir süreçtir ve verilen yanıtlarda da bu durum sıklıkla tekrarlanmıştır:

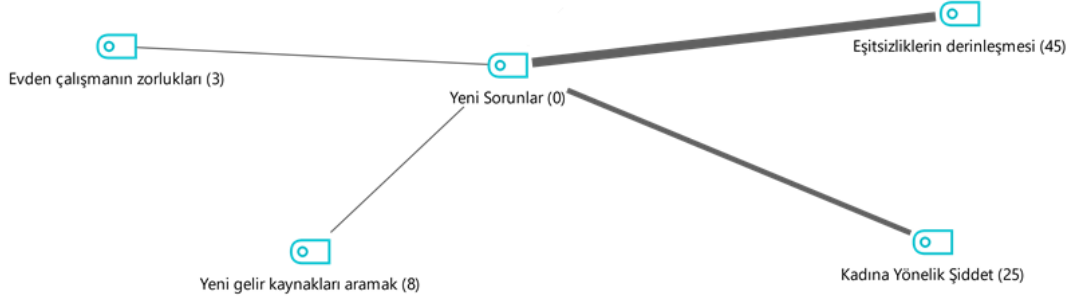
- Sosyal medya hesaplarımızın kullanımının önemini gördük. (Toplumsal cinsiyet)
- Online iletişim ağırlık kazandı. (Toplumsal cinsiyet)
- Dijital araçları daha fazla kullanıyoruz. Yerel yönetimlerin afet ve kriz dönemlerinde dirençlilik çalışmalarının yetersiz olduğunu gördük, bunun üzerine yoğunlaşacağız. (İzleme Örgütü)
- Online yaşamın hem özel hem de çalışma yaşamının bir parçası olacağını düşünüyorum. (Sendika)
- Pandemi sürecinde yaşanan kısıtlamalarda iletişim teknolojisi ve sosyal medya kullanımı ile yapılan çalışmalarda katılımın kolaylığını gördük, ancak birebir yüz yüze yapılan programlardaki interaktifliğin tam anlamıyla sağlanmasında yeterince etkili olmadı. (Toplumsal cinsiyet)

Pandemi sürecindeki en tartışmalı konulardan biri de (özellikle online eğitime geçilmesiyle birlikte gerekli teknolojik alt yapısı olmayan okulların ve teknik ekipmanı olmayan öğrencilerin eğitim hakkına erişememeleri gibi) dijitalleşmenin toplumun farklı kesimlerinin temel haklara erişiminde eşitsizlik yarattığıdır. Ancak az da olsa olumlu değişimlerden de bahsedilmiştir. Araştırmaya katılan engelli hakları alanında çalışan bir örgütün temsilcisi, pandeminin zorunlu kıldığı çevrimiçi iletişimin, özellikle çevrimdışı ortamlarda bir araya gelmeleri daha zor olan engellilerin örgütlenmesini kolaylaştırdığını ve arttırdığını ifade etmiştir:

- En büyük etkisi, çevrimiçi olarak birçok engelli kadına ulaşmayı deneyimlememiz oldu... Bundan sonra da bu yolu daha sık kullanmaya devam edeceğiz. (Engelli hakları)

Yeni Ortaya Çıkan Sorunlar: COVID-19 Eşitsizlikleri Derinleştiriyor!

COVID 19 sürecinin katılımcıların ait oldukları örgütlerin kapasitesine ve birlikte çalıştıkları gruplara etkisi sorulduğunda en belirgin tema olarak **eşitsizliklerin derinleşmesi** dile getirilmiştir. COVID-19 sürecinin mevcut eşitsizlikleri daha da derinleştirdiği ve özellikle kadınlar⁸, LGBTİ+'ler⁹, engelliler¹⁰, mülteciler¹¹, yaşlılar¹² ve çocuklar¹³ gibi kırılgan grupları daha kırılgan hale getirdiği süreç içinde hazırlanan raporların ve bilgi notlarının neredeyse tamamında dile getirilmiştir. Her ne kadar yoksulluk ve toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri ayrı sorun temaları olarak kodlanmış olsa da

⁸ Bkz: UN Women tarafından hazırlanan "COVID-19 Salgını Bağlamında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği" raporu, UNDP tarafından desteklenen "COVID-19 Küresel Salgın Sürecinde Türkiye’de Bakım Ekonomisi ve Toplumsal Cinsiyet Temelli Eşitsizlikler" başlıklı bilgi notu, yine UNFPA tarafından hazırlanan, "Salgının Toplumsal Cinsiyete Dayalı Şiddeti, Kadın Sünnetini ve Çocuk Yaşta Evliliği Sona Erdirme Çabaları ile Aile Planlaması Üzerindeki Etkisi" başlıklı araştırma raporu, "Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Şiddet ve COVID-19" raporu, "Cinsiyet Merceği ile COVID-19 raporu ve Cinsel Sağlık, Üreme Sağlığı ve Hakları Perspektifinden COVID-19" raporu; Morçatı Kadın Sığınağı Vakfı tarafından hazırlanan "Koronavirüs Salgını Süresince Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele İzleme Raporu", Sosyo Politik Saha Araştırması Merkezi tarafından hazırlanan "COVID-19 Karantinasından Kadının Etkilenimi ile Kadın ve Çocuğa Yönelik Şiddete İlişkin Türkiye Araştırma Raporu" ve İstanbul Politik Araştırmalar Enstitüsü tarafından hazırlanan "COVID-19 Salgınının Kadınların Çalışma ve Hane Yaşamı Üzerine Etkileri" başlıklı Politika Raporu.

⁹ Bkz: Sosyal Politika, Cinsiyet Kimliği ve Cinsel Yönelim Çalışmaları Derneği (SPOD) tarafından hazırlanan "COVID-19'un Üç Ayında LGBT+' lar" raporu ve Genç LGBTİ+ Derneği tarafından hazırlanan "COVID-19 Salgınında LGBTİ+ Topluluğunun Durumu" raporu.

¹⁰ Bkz: BM tarafından hazırlanan "Politika Özeti: Engellileri İçeren Bir COVID-19 Yanıtı" ve yine BM tarafından hazırlanan "COVID-19 Salgını Sırasında Engelliliğin Gözetilmesi" bilgi notu. ETKİNİZ desteğiyle İstanbul’da birkaç sivil toplum örgütü tarafından hazırlanan "Korona Günlerinde Çocukların Hakları Araştırma Raporu." Bu raporlara ek olarak Türkiye Körler Federasyonu tarafından hazırlanmaya başlanan ve kısa bir süre sonra yayımlanacak olan "COVID-19 Pandemi Sürecinde Engelli Kadınların Sorunları Araştırması."

¹¹ Bkz: Mülteci Destek Derneği tarafından hazırlanan "COVID-19 Krizi Sürecinde Türkiye’deki Mültecilerin Durum Analizi" raporu ve İzmir Kent Konseyi tarafından hazırlanan "Pandemi Sürecinde Mülteci-Göçmenlerin İhtiyaçları ve Hizmetlere Erişimde Durum ve İyileştirici Öneriler Raporu".

¹² Bkz: UNFPA tarafından hazırlanan "Yaşlılar ve COVID19" başlıklı bilgi notu.

¹³ Bkz: UNICEF tarafından hazırlanan "COVID-19 Döneminin Çocuklar Üzerindeki Etkilerine İlişkin Politika Notu" ve "COVID-19 ve Özgürlüğünden Yoksun Bırakılan Çocuklar" başlıklı bilgi notu.

katılımcılar, yoksulluk ve toplumsal cinsiyetin yaş, engellilik ve cinsiyet kimliği gibi ortak kesenlerle birleşerek kimi grupları daha kırılgan bir hale getirdiğini belirtmişlerdir:

- 15 - 49 yaş aralığındaki dezavantajlı kadınları hedefleyen programlarımızda, internete erişim zorluğu, ev içi şiddet ve önceliklerin değişmesi sebebiyle kadınlara ulaşmak zorlaştı. (Toplumsal cinsiyet)
- Örgün eğitim bitince sponsorlar burs bağışını kesti. Dolayısıyla öğrenci burslarımız kesildi. Bazı öğrenci ailelerimiz işsiz kaldıklarını belirttiler. Ev içi şiddet için danışanlar çoğaldı. Onlara yönlendirme yaptık. (Toplumsal cinsiyet)
- Kadınlık, yoksulluk, sosyal bir devletin olmayışı emeklilerin yaşadığı sağlık ve yoksulluk sorunları çoğaldı. Kadınlar hem erkek egemen zihniyetin ve azgın kapitalizmin zorluklarını yaşıyorlar. (Çocuk, Genç, Yaşlı hakları)
- Yeni sorunlardan ziyade bazı temel ihtiyaçlar daha da derinleşti. Temel ihtiyaçlara, gıdaya, hijyen kitlerine ihtiyaç düzeyleri arttı, kira ve fatura ödemede zorluklar yaşandı. Geçim kaynaklarına erişimleri olumsuz etkilendi. (Göçmen hakları)
- Seks işçilerinin ilk defa yardım paketi talebi oldu. (Toplumsal cinsiyet)
- Yeni bir talep denilemez ama sosyal yardım konusundaki ihtiyaçlarda ciddi artış olduğu gözlemlendi. (Toplumsal cinsiyet)
- Evden kaçan kız ve erkek çocuk sayısının arttığını Çocuk Şubenin iş yükünün arttığını biliyoruz. Çocuk izleme Merkezinin icapçı çalıştığını biliyoruz. (Toplumsal Cinsiyet)
- LGBTİ+ toplumunda birçok kişi sosyal güvencesiz işlerde çalışmak durumunda kalıyor. Sağlık hizmetlerinden faydalanırken ayrımcılığa maruz kalıyor. Bu tipte başvurular ve talepler alıyoruz. (Toplumsal cinsiyet)
- Artan fakirlik ve açlık tehlikesi var. (Çocuk, Genç, Yaşlı hakları)
- Ekonomik sorunların getirdiği talepler arttı, kişilerin sosyalleşme ihtiyacı arttı ve aile içi şiddet arttı. (Toplumsal cinsiyet)

- İşsizlik. Üyelerimiz lisans ve lisansüstü eğitim alan öğrenciler aynı zamanda birçoğu okuluna destek olmak için çalışıyordu, işten çıkarıldılar ve ekonomik sorunlar yaşıyorlar. Ayrıca şiddetin yoğun olduğu bölgelerde yaşadıkları için bazıları ev içi psikolojik şiddet yaşıyor. Ev işlerine katılım gösterdikleri için sorumlulukları arttı. (Çocuk, Genç, Yaşlı hakları)
- Ev eksenli çalışanlar iş almakta daha çok zorlandı, işler tamamen durma noktasına geldi. Yoksulluk arttı. (Toplumsal Cinsiyet)
- Öğrencilerin karşılaştığı eşitsizlikler derinleşti, bir kısmı daha görünür oldu. (Eğitim)

Özellikle dışarıdan destek ya da hizmet olarak yaşamlarını sürdüren engellilerin durumlarının güçleştiği görülmüştür.

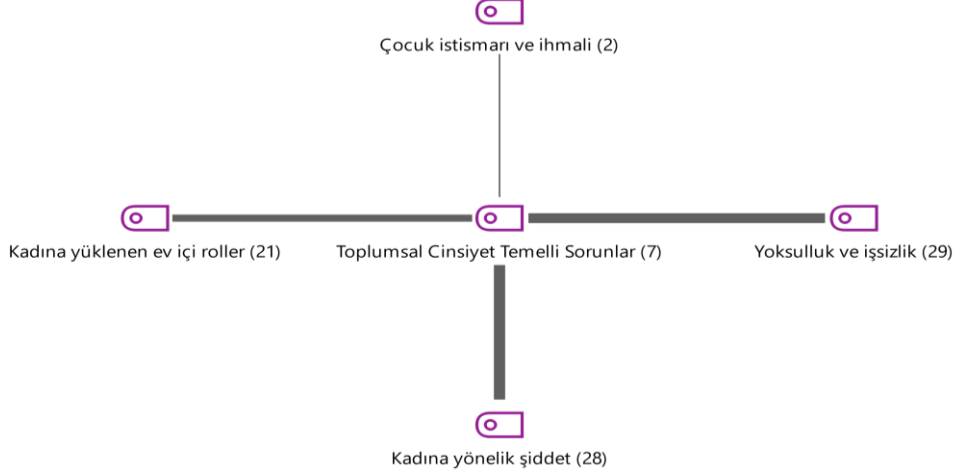
- Engelli kadınlar, sağlık hakkına ve sosyal yardımlara ulaşmakta güçlükler yaşadı, iş kaybı yaşayan ve bu nedenle daha fazla maddi sorun yaşayan kişiler ortaya çıktı. Ayrıca, ev işleri konusunda ev dışından birinin desteğine ihtiyaç duyan engelli kişiler ve özellikle kadınlar, bu destekten mahrum kaldılar. Şiddet konusunda engelli kadınlardan gelen bilgiler, önceki dönemdeki gibi çok kısıtlı olmakla birlikte, engelli ve kadın olma halinin yarattığı dezavantajlı durumun bu süreçte de fazladan ayrımcılık yaratmış olabileceğini düşünüyoruz. Engelli çocuklar ve gençler, eğitime erişimde güçlükler yaşadılar, EBA ve üniversitelerde kullanılan online sistemler erişilebilir olmadığı için. Aynı zamanda yatılı bakım kurumlarında yaşayan yaşlı ve engelliler konusunda hiçbir bilgi edinilemediği için, onların yaşama ve virüsten korunma şartlarının nasıl olduğu bilinmiyor. Ancak, yurtdışındaki çalışmalar, ölümlerin önemli bir kısmının bu kurumlarda gerçekleştiğini gösterdiği için durum endişe verici. (Engelli hakları)

COVID-19 sürecinin kadınların iş yükünü daha da arttırarak toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini daha da derinleştirdiğini dile getiren önemli çalışmalar yapılmıştır.¹⁴ Bizim çalışmamızda da katılımcıların vurguladıkları önemli sorun alanlarından birisi de benzer şekilde pandemi sürecinde kadınların evde bakım, özellikle çocuk bakımı sorumluluklarının artması, evden çalışmanın kadınların iş yüklerini ikiye katladığını yineler niteliktedir.

¹⁴ Bu konuda yapılmış kapsamlı çalışmalardan biri UNDP tarafından desteklenen "COVID-19 Küresel Salgın Sürecinde Türkiye'de Bakım Ekonomisi ve Toplumsal Cinsiyet Temelli Eşitsizlikler" başlıklı bilgi notudur. Bu bilgi notu, Prof. Dr. İpek İkkaracan ve Derneğimiz Yönetim Kurulu Üyesi Doç.Dr. Emel Memiş tarafından daha kapsamlı bir şekilde raporlaştırılmaktadır.

- Kadınların, kreşlerin ve okulların kapalı olması nedeniyle, çocuk ve yaşlı bakımı ve evden çalışma yüzünden iş yoğunluğu arttı. Ev-içi şiddet ve kadına yönelik şiddet artarak devam ederken tepkiler ve eylemler sosyal medya ile sınırlı ve zayıf kaldı. Öte yandan hükümet durumu fırsata çevirerek doğaya ve örgütlü kadınlara saldırılarını tam gaz sürdürdü. (Toplumsal cinsiyet)

Toplumsal Cinsiyet Temelinde Ortaya Çıkan Sorunlar: Şiddet, Yoksulluk ve Ağırlaşan Bakım Yükü

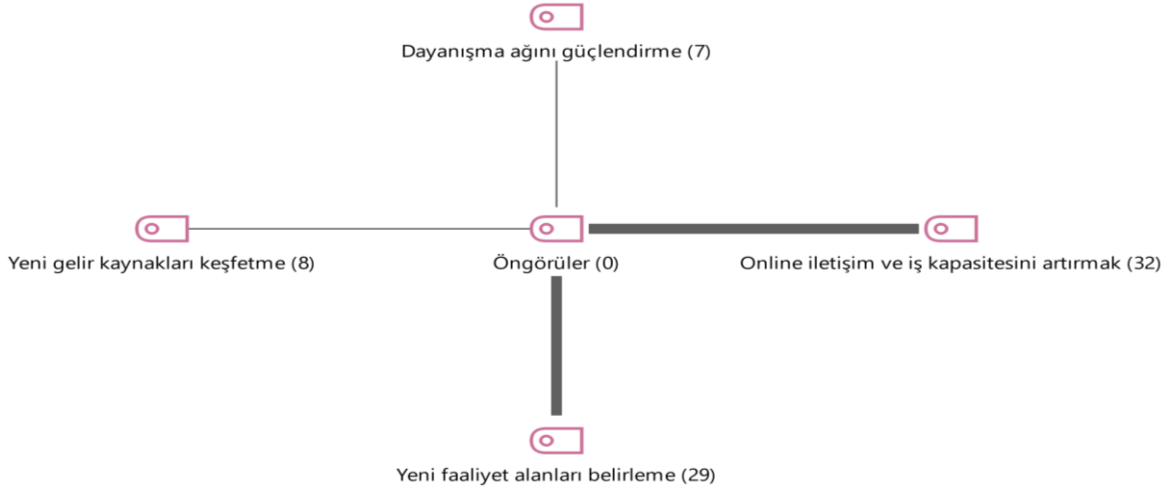
Katılımcıların Toplumsal Cinsiyet Eşitliği (TCE) konusunda daha ayrıntılı bilgi vermeleri için özellikle COVID sürecinin etkilerini TCE çerçevesinde değerlendirmeleri istenmiştir. Yukarıda da ifade edildiği üzere kadınların ev içi bakım sorumluluklarının artması, şiddet, işsizlik ve yoksulluk en fazla dile getirilen sorun alanlarından olmuştur:

- Evde bakım yükü kadınlar aleyhine arttı. Çocuk bakımının yanı sıra evde çalışma devam ediyor. (Sendika)
- Sigortasız çalışan kadın işçiler, özel sektörde çalışan pek çok kadın bu süreçte ekonomik acıdan sıkıntıya düştü. Ayrıca bu süreçte evde kalan eşin, partnerin ya da çocukların bakım ve hizmetleri kadın tarafından yapıldı ve şiddete maruz kaldılar. Devlet tarafından korunmadılar, evi terk etseler bile gidecek yeterince sığınağın olmaması vb. de sorun. (Toplumsal cinsiyet)
- Evde şiddet yaşayan kadın ve çocuk sayısı ciddi oranda arttı. (Çocuk, Genç, Yaşlı hakları)
- COVID19 ile kadına yönelik şiddet arttı. Çocuk istismarı çoğaldı. (Sendika)
- Ev içi şiddetin arttığına yönelik bildirimler aldık. COVID-19 nedeniyle psikolojik danışmanlığa ihtiyaçlar arttığını gözlemledik. Seks işçilerinin bu süreçte ekonomik olarak zorlandıklarını gördük. Bizden yardım paketi, gıda paketi talebinden bulunmaları gibi... (Toplumsal cinsiyet)
- Bir süre daha yoksulluk, kadınların yoksulluğu artacak. Bir süre daha ev ekstenli çalışanlar iş bulamayacak. Belki projeler yoluyla yeni beceriler elde etmek düşünülebilir. (Toplumsal cinsiyet)

STÖ'lerin COVID-19 Sürecinde Ortaya Çıkan İhtiyaçları

Araştırmaya katılan örgüt temsilcileri, COVID-19 sürecinde 4 alanda kapasite geliştirmeye ihtiyaç duyduklarını fark ettiklerini belirtmişlerdir. Bu alanlar şunlardır:

- Online iletişim ve iş kapasitesini artırma
- Yeni faaliyet alanları belirleme
- Yeni gelir kaynakları keşfetme
- Dayanışma ağlarını güçlendirme

COVID-19 pandemisiyle birlikte pek çok sivil toplum örgütü, sorun alanlarını belirlemek, çözüm üretmek ve belirsizliklerle baş etmek için yeni stratejiler geliştirmeyi ve iş yapma biçimlerini yeniden düzenlemeyi düşündüklerini dile getirmişlerdir:

- Bu tür pandemik olaylara hazır olunması kapsamında iş yapma biçimimizi yeniden kurgulayacağız. Bizim dışımızda diğer kadın kooperatifleriyle dayanışmayı daha da güçlendireceğiz. Hedef kitemizde ve ürettiğimiz ürün seçeneklerini tekrar gözden geçireceğiz. (Toplumsal cinsiyet)
- Ekonomik sıkıntılarımız süreçle birlikte gelen ekonomik krizle daha da büyüyecektir. Gelir getirici etkinliklere öncelik vereceğiz. Toplumsal cinsiyet eşitliği, kadın haklarına yönelik etkinliklere ağırlık vereceğiz. (Toplumsal cinsiyet)
- STK'ların özü olan dayanışma, iş birliği ve iletişim üzerine yeniden düşünmeye başlamamıza neden oldu. Vakfın hedeflerini gözden geçirmeye zaman ayırdık. Yapılması gereken çalışmaların öncelik sıralamasını yaptık. Bu sürecin etkisi önümüzdeki dönemde kendini gösterecektir. (Toplumsal cinsiyet)

- Hedeflerimizi yeniden gözden geçirmek ve adaptasyon süreçlerimizi değerlendirmek durumundayız. (Sağlık hakkı)
- Psiko-sosyal ve sosyo-ekonomik açıdan zaten dezavantajlı durumda olan, birçok sosyal sorun alanını bir arada içerebilen (madde bağımlılığı, kadına yönelik şiddet, çocukların suça sürüklenmesi gibi birçok alanı bir arada bulunduran mahalleler mevcut) toplum kesimlerinin kronik sorunlu halleri ağırlaşarak artacak gibime geliyor. Sosyal hizmet uzmanlarının mesaisi yoğunlaşacak. COVID süreci, özellikle bahsini ettiğim kesimler için çok daha ağır sonuçlara yol açtı, açıyor, açacak. (Meslek örgütü)
- Herkes için farklı bir süreçti ve hala devam ediyor. Yaşayarak öğreniyoruz nasıl davranmamız gerektiğini. Şahsi fikrimi söylemem gerekirse bu yaşantıma nasıl yansiyacak bilemem ama, hayattaki hedeflerimizi gerçekleştirmek için daha çabuk hareket etmek gerektiğini düşünüyorum. Uzun vadeli planlarımız her zaman olmalı tabii ki fakat hızlı sonuç alabileceğimiz kısa vadeli planlar önceliğimiz olmalı. Bundan böyle bu şekilde ilerlemek daha mantıklı geliyor bana. (Toplumsal cinsiyet)
- Sosyal medya aracılığıyla ulaşmayı başardığımız kitleyi şubemiz çatısı altında toplamayı hedefliyoruz. Daha yaşantıya dönük uygulanabilir projelerle, eğitimlerimizin niteliğini arttırmaya yönelik beklentileri öncelikle planlamaya almak gerekliliğinin farkındayız. Böylece daha geniş katılımlı destek alabiliriz. (Eğitim)

Araştırmaya katılan örgütler, COVID-19'un zorunlu kıldığı bu süreçte online çalışma ve dijitalleşme kapasitelerini gözden geçirme ve yeni sürece adapte olma çalışmalarına hız verdiklerini dile getirmişlerdir:

- Online toplantı yapmak daha çok kullanacağımız bir yöntem olabilir, ayrıca dijital araçları kullanarak yeni kapasite geliştirme faaliyetleri geliştirebiliriz. Evden çalışma konusunda kurallarımızı bir miktar daha esnetebiliriz. (Toplumsal cinsiyet)
- Uzaktan çalışmanın sonlanması, ofise geçiş ve kadın danışma merkezi çalışması zamana yayılarak kademeli olarak gerçekleşecek. Eğitim, toplantı, etkinlik gibi faaliyetler ertelenecek veya güncel şartlara göre yeniden planlanacak. Kriz döneminde alınan önlemler ve çalışmaların bu şartlara nasıl adapte edildiğinin bilgisi arşiv için kayıt altına alınacak ve sonraki süreçte 2. dalga veya benzer kriz dönemleri için hazırlıklı olmak için çaba gösterilecek. (Toplumsal cinsiyet)
- Sahada birebir destek faaliyetlerimiz etkilendi. Buluşma yöntemlerini revize ederek "yeni normal" düzeyine erişirmeyi deneyeceğiz. Online araçlarımızı geliştirme hedefimizi hızlandırmamıza vesile oldu. Ancak sadece online araçla sahada birebir destek çalışması yapmanın imkansız olduğunu gördük. Çoklu yöntem ihtiyacımızı gözden geçirmekteyiz. (Toplumsal cinsiyet)
- Bu aşamadan sonra dijital toplantı ve etkinliklerin daha yoğun ve etkin kullanılacağını düşünüyoruz. Pandemi süresince ev içi şiddetin arttığını gösteren veriler sahada daha aktif olarak ve çok çalışma yapmamız gerektiğini gösterdi. Birçok konuya bölünmektense tek konuda yoğunlaşmış çalışmanın önemi arttı.

Sosyal medya daha profesyonel ve aktif kullanılacak, yaşananlar bunun önemini bize anlattı. Ayrıca dijital yaratıcılık ve tasarım konusunda daha fazla donanım gerekiyor. İletişimin önemini kavrayarak ileri uygulama teknikleri ile iletişim odaklı çalışma yapılması gerekliliği doğdu. (Çocuk, Genç, Yaşlı Hakları)

- Belirsiz ortamlarda çalışabilme becerimizi güçlendirme ihtiyacımız var. MEB ve İl MEM ile ilişkilerde azalma oldu. Buna yönelik bir düzenleme ihtiyacımız var. Hedeflerimizde bir değişiklik olmadı, izlediğimiz alanlar eğitimdeki eşitsizliklerin giderilmesine yönelik olduğu için buna devam edeceğiz. Şu anda öngörülerini değerlendirmek için erken, henüz süreci olabildiğince zorlanmadan ilerlemeye çalıştık. Öngörülerimiz önümüzdeki aylarda biraz daha netleşecektir. (Eğitim)
- İlk olarak hem derneğimiz hem de hedef kitemiz açısından ekonomik anlamda yaşanacak sıkıntılara acil önlem bulmamız gerekiyor. Bu süreçte yaşanan psikolojik sorunları gidermek için kurumsal destek vermemiz gerekiyor. Evde kalınan süre içerisinde yaşanan ama duyurulmayan şiddet vakalarını acilen takip edip gerekenlerin yapılmasını ilk elden sağlamalıyız. Hedef kitemizi işçi kadınlara doğru biraz daha bükmemiz gerekecek ve yaşananlar ile ilgili istatistiksel, insani vb. araştırmalara yoğunlaşmamız gerekecek. (Toplumsal cinsiyet)

Sonuç

Pandemi süreci henüz bitmiş değil ve STÖ'ler üzerinde yarattığı etki farklılaşarak devam ediyor. Pandeminin ilk 4 ayında yapılan araştırmamızda ortaya çıkan sonuçlar aşağıdaki biçimde özetlenebilir:

1. Örgütlerin iş yapma biçimlerinde radikal değişimler olduğu belirtilmiştir. Saha çalışmaları ve yüz yüze faaliyetlerin yerini büyük ölçüde uzaktan çalışma ve online iletişim kurma biçimlerine bıraktığı gözlemlenmiştir.
2. COVID-19 sürecinin çalışmaya katılan örgütlerde yarattığı değişimlere bakıldığında çoğunlukla evden çalışma düzenine geçilmesi, bazı faaliyetlerin durdurulması, kurumlar arası işbirliklerinin yavaşlaması ve gelir kaynaklarının azalması gibi değişiklikler dile getirilmiştir.
3. Örgütlerin deneyimleri, sosyal koruma mekanizmalarına ihtiyaç duyan kişilerin arttığını göstermektedir. İşsizlik, gelir kaybı ve bunlara bağlı olarak yoksulluğun arttığı belirtilmiştir. Dezavantajlı konumda bulunan grupların COVID-19 süreciyle birlikte daha da dezavantajlı konuma itildiği, LGBTİ+ bireylerin hizmetlerden yararlanmalarında sıkıntılar yaşandığı; gelirden mahrum kalan kişilerin sosyal yardım için başvurularının arttığı ifade edilmiştir.
4. COVID-19 sürecinde kadınlara ve çocuklara yönelik aile içi şiddetin arttığı belirtilmiştir. Örgütlerin tamamı bu konuyu gündemlerine almış, olanakları doğrultusunda destek vermeye başlamışlardır. Bu konuda toplumun diğer kesimlerini de harekete geçirici yaratıcı fikirler ve çözümler de üretilmiştir. Ancak kriz dönemlerinde dezavantajlı gruplarla nasıl çalışılacağına dair kapasite geliştirme çalışmalarının yapılması ve modellerin oluşturulması bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmıştır.
5. Online iletişim kurma ve online çalışmalar hız kazanmıştır. COVID-19 süreci dijitalleşmeyi hiç olmadığı kadar hızlandırmış ve yaygınlaştırmıştır. Dijital mecranın etkin kullanımı için çalışmalar yapılması düşünülmelidir. Ancak bir o kadar önemli bir diğer nokta, dijital olanaklara sahip olmayan kesimlerin de göz önünde bulundurulmasıdır.
6. COVID-19 süreci hane içi eşitsiz güç ilişkilerinin daha görünür olmasını beraberinde getirmiştir. Normal zamanlarda piyasadan da satın alınabilen bakım hizmetlerinin tamamı yeniden kadınların işi haline gelmiştir. Kadınların evdeki iş yüklerinin arttığı örgütler tarafından sıkça dile getirilmiştir.
7. COVID-19 süreci eşitsizlikleri de daha görünür hale getirmiştir. İstihdam dışında kalanlar, çocuklu anneler için gelir ve zaman yoksunluğu bir sorun olarak oraya çıkmıştır.
8. STK'lar bu süreçte hem bilgi sağlayıcı, savunuculuk yapıcı hem de hizmet üretici bir misyon yüklenmişlerdir. Bir taraftan haklar konusunda farkındalık artırma çalışmalarına devam etmiş, diğer taraftan sosyal yardımların sağlanması, şiddete maruz kalan kadınların desteklenmesi gibi işleri yerine getirmişlerdir. STÖ'ler

COVID-19 sürecinde Belediye, Baro ve benzeri kurumlarla iş birliği yaparak da faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.

9. COVID-19 süreci kurumlar arası iş birliklerini de etkilemiştir. STÖ'lerin 38'i kamu kurumlarıyla iş birliklerinin azaldığını söylerken sadece 7'si arttığını ifade etmiştir. Kriz dönemlerinde STÖ-kamu ilişkilerinin nasıl sürdürüleceği üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur.
10. Pandemi sürecinin bir diğer etkisi de STÖ'lerin gelirleri üzerinden olmuştur. COVID-19 sürecinde 93 örgütün 31'i gelir kaynaklarının azaldığını söylemiştir. Kriz dönemlerinde ayakta kalma stratejileri STÖ'lerin gündeminde olan ve/veya olması gereken bir diğer konudur.